

FILM

en de evolutie van literatuuronderwijs

Geschreven literatuur (b)lijkt steeds minder goed aan te sluiten bij de leefwereld van de hedendaagse jeugd. Vaak lijkt het alsof de jeugd enkel geïnteresseerd is in de ‘nieuwe media’ – Facebook, Twitter, Pinterest en dergelijke. Film is een (haast verouderde) vorm van ‘nieuwe media’ maar nog altijd worden de mogelijkheden van dit medium binnen literatuuronderwijs niet volledig geaccepteerd en benut. Tim van Eik (docent Engels) en Ramon Groenendijk (docent Nederlands) betogen de meerwaarde van film binnen het literaire curriculum.

TIM VAN EIK & RAMON GROENENDIJK

Jongeren lijken minder te lezen. Als ze voor de keus gesteld worden, kijken ze liever een film dan dat ze zich wagen aan het lezen van een boek. Naast de snel veranderende maatschappij waarin jongeren continu worden blootgesteld aan prikkels, de spanningsbogen steeds korter hoeven te zijn en innovatie op innovatie volgt, lijkt lezen al lang geen vrijwillige keuze van leerlingen te zijn. Het kost te veel tijd, is weinig ‘flitsend’ en literatuuronderwijs behoort vaak niet tot de favoriete onderdelen van een taalvak.

Films ervaren de leerlingen nog als iets ‘leuks’. Waarschijnlijk omdat het kijken van een film vaak geas-

socieerd wordt met ontspanning en een manier om maar niet met ‘serieuze’ zaken bezig te zijn. Waarom zou je als docent niet inspelen op de voorkeuren van jongeren en aansluiten bij de belevingswereld van de leerlingen? Zonder concessies te doen aan de inhoud en de eisen die gesteld worden aan het literaire curriculum.

Audiovisuele teksten, in dit artikel specifiek films, hebben zich de laatste decennia ontwikkeld tot een moderne tegenhanger van literatuur. Daarom pleiten wij voor toetreding van films tot het literaire curriculum als aanvulling op het reeds bestaande ‘schriftelijke’ deel.

Bepaalde films delen essentiële aspecten met geschreven literaire werken, aspecten die ervoor kun-

nen zorgen dat leerlingen een extra en iets moderner handvat krijgen om zich literair verder te ontwikkelen. Daarom is het een meerwaarde om films stevig te verankeren binnen het literaire curriculum.

‘Literatuur was tienduizenden jaren lang het mondelinge, vervolgens enkele duizenden jaren lang het schriftelijke medium waarmee levenswijsheid en levensbeschouwing, normen en waarden van generatie op generatie overgedragen werden. Sinds enkele decennia zijn de audiovisuele media die rol aan het overnemen.’ — Erik Kwakernaak (2009)

Films in de klas

Vaak, wanneer films in de klas gebruikt worden, gaat het om een verfilming van een literair werk. Denk bijvoorbeeld uit de Nederlandstalige literatuur aan *Karakter* en *Turks Fruit* en uit de Engelstalige literatuur aan *The Boy with the Striped Pyjamas* en recentelijk *Extremely Loud & Incredibly Close*. Je kunt er echter niet altijd van uitgaan dat een boekverfilming daadwerkelijk dezelfde literaire waarde heeft als de roman waarop de film gebaseerd is. Tegelijkertijd is het volgens ons zo dat ook een film die niet gebaseerd is op een literair werk, wel degelijk literaire waarde kan hebben. Daarom maken wij het volgende onderscheid: de literaire boekverfilming en de literaire film.

Foto: Anda van Riet

De literaire boekverfilming

Verfilming van een literair werk waarbij de literaire conventies (verteltechniek, thematiek, gelaagdheid, ruimte voor interpretatie, uitdaging tot doordenken) van de roman ook in tact zijn gebleven (bijvoorbeeld *No Country for Old Men*, *The Descendants*, *De helaasheid der dingen*).

De literaire film

Film waarin literaire conventies (verteltechnieken, thematiek, gelaagdheid, ruimte voor interpretatie, uitdaging tot doordenken) terug te vinden zijn die gelijkertijd vertonen met literaire romans (bijvoorbeeld *Memento*, *Eternal Sunshine of a Spotless Mind*, *12 Monkeys*, *Big Fish*, *Crash*).

De niet-literaire boekverfilming (waarbij de literaire conventies ‘vergeten’ zijn) laten wij hier buiten beschouwing, omdat deze volgens ons niet binnen het literaire curriculum passen.

Omdat leerlingen minder lijken te lezen, ontberen ze dikwijls het inzicht dat nodig is om literaire teksten te begrijpen. Films kunnen hier een constructieve rol spelen. Tussen films en geschreven literaire werken bestaat een parallel: ‘Alle argumenten voor “literaire vorming” en alle doelen daarvan kunnen even goed gelden voor “audiovisuele vorming”’ (Kwakernaak, 2009).

Welke aspecten zijn cruciaal om een film op te nemen in je literatuurlessen? Wij denken dat er twee hoofdlijnen te onderscheiden zijn. Ten eerste kunnen literaire boekverfilmingen bijdragen aan een verbetering van tekstbegrip. Wanneer een leerling de verfilming van een boek gezien heeft, kan dit een positieve uitwerking hebben op zijn interpretatie van deze roman. Hij verwerft een bepaalde voorkennis (door de kijk van de filmmaker) waardoor hij de literaire tekst beter in een (of zijn eigen) context kan plaatsen.

Ten tweede dragen literaire films én literaire boekverfilmingen ook bij aan beter inzicht in literaire kunstgrepen. Wij leggen de focus nu op literaire films. Sommige films zijn een literaire entiteit op zich: ze vertellen een verhaal op een vergelijkbare manier als een roman. Kunstgrepen als perspectief en chronologie (flashbacks, flashforwards) worden speels gebruikt om de kijker zelf tot interpretatie van de gebeurtenissen aan te sporen. Met andere woorden: een absolute meerwaarde binnen de literaire ontwikkeling van een leerling. Door het kiezen van de juiste films, krijgen zij literaire waarden mee.

Voorbeeld 1: verbetering van tekstbegrip

In het kader van een onderzoek dat Van Eik gaat doen met doel om te ondervinden of het kijken van film ook daadwerkelijk kan bijdragen aan meer inzicht in literaire teksten, is er een lessenreeks ontworpen die leerlingen op meerdere manieren confronteert met film. In deze lessenreeks staat de literaire boekverfilming in dienst van de literaire tekst. We nemen hier eerst het vak Engels als voorbeeld. Deze opdracht is geschikt vanaf havo/vwo 4 (bij havo is de opdracht enigszins aangepast).

Deze lessenreeks is ontworpen op basis van de verfilming van een kort verhaal. In 1890 schreef Ambrose Bierce het korte verhaal *An Occurrence at Owl Creek Bridge*. Dit verhaal wordt gekenmerkt door de gruwelijke climax en het inspelen op de associaties van de lezer. De verfilming van dit verhaal (een met een Oscar bekroonde korte film uit 1962: *La Rivière du Hibou*) leent zich uitermate goed voor deze lessenreeks, omdat geen detail vergeten lijkt te zijn in het maken van de film. Deze film bekijken we in het geheel, met uitzondering van de laatste twee minuten (de gruwelijke climax zou het doel van het onderzoek in de weg staan).

Leerlingen gaan de tekst in stukken lezen. Ze krijgen van de docent per groep een evenredig groot tekstfragment. Dit stuk tekst lezen ze en iedere groep geeft in eigen woorden weer waar hun stuk over gaat. De samenvattingen in eigen woorden worden op het bord geprojecteerd of op papier uitgedeeld. Iedere groep gaat nu proberen de ‘fragmenten’ op een juiste chronologische volgorde te rangschikken, mede met behulp van nieuw vergaard inzicht van de film.

De volgorde van de film en het boek zijn niet identiek. Dit maakt het juist interessant. Nadat de groepen hun volgorde hebben bepaald, krijgen ze de juiste volgorde van de film en het boek van de docent op papier.

Een afsluitende opdracht zou dan een discussie kunnen zijn waarin ze de drie volgordes (film, boek en eigen chronologie) met elkaar vergelijken. De leerlingen proberen een verklaring te bedenken voor de veranderingen van de film ten opzichte van de tekst en de tekst ten opzichte van de chronologie. Met andere woorden, ze moeten de opbouw van een literaire tekst kunnen beargumenteren door een beter begrip met behulp van een verfilming. De film wordt hier gebruikt om inzicht te krijgen in het korte literaire verhaal en richt zich tegelijkertijd op de structuur van zowel het verhaal als de film.

Voorbeeld 2: literaire begrippen

Literaire films krijgen van ons dezelfde waarden toegekend als een literaire roman. In het kader van bijvoor-

Een groot deel van de leerlingen lijkt film kijken te waarderen. Waarom hier dan geen gebruik van maken?

beeld ‘literaire begrippen’ (een van de drie subdomeinen van literatuuronderwijs in Nederland) kunnen handvatten geboden worden om literair inzicht te verbeteren. Leerlingen worden vaak al onbewust geconfronteerd met literaire kunstgrepen als chronologie, personages, tijd, ruimte et cetera in films. Dit praktijkvoorbeeld richt zich op bewustwording en meer inzicht in het nut en de toepassing van deze termen. Uiteindelijk moet inzicht in literaire begrippen leiden tot ‘rijkere’ interpretatie (en beter tekstbegrip). Of dit nu via een literaire tekst op papier is of via een filmisch equivalent is voor ons om het even.

De film die in ons voorbeeld centraal staat, is *Crash* (2005) van regisseur Paul Haggis. Deze film is fragmentarisch, richt zich sterk op de ontwikkeling van personages en draait om thema’s als vooroordelen en discriminatie. Mede door deze eigenschappen leent deze film zich uitstekend om leerlingen bewust te maken van een bredere toepassing van literaire begrippen. In onze opdrachten richten wij ons op een literair begrip uit de structurele verhaalanalyse: *personages*.

Voordat de leerlingen de film gaan kijken, krijgen ze een introductie van de docent over het bredere maatschappelijk kader waarin de film te plaatsen is. Thema’s als discriminatie en vooroordelen worden besproken. Vervolgens krijgt iedere leerling een bepaald personage toegewezen waarop hij in het bijzonder moet letten tijdens het kijken van de film. In totaal verdelen we vijf personages over de klas. De opdracht is om de ontwikkeling van het personage te beschrijven gericht op de hoofdthema’s van de film. Na het kijken van de film worden er groepen gevormd. Deze expertgroepen, waarin elke leerling een ander personage vertegenwoordigt, brengen de ontwikkelingen op het gebied van bijvoorbeeld discriminatie in kaart. Vanuit de film kan dan een discussie ontstaan die zich richt op de sociale problematiek van discriminatie. Zo wordt (net zoals bij ‘gewoon’ literatuuronderwijs) de literaire wereld uit de film gekoppeld aan de buitenliteraire wereld van de leerlingen.

Natuurlijk zijn er bij deze film nog meer opdrachten te bedenken die zich richten op de overige elementen uit de structurele verhaalanalyse. Maar ook andere films zijn uitermate geschikt om in de klas op een vergelijkbare wijze te gebruiken. Denk bijvoorbeeld aan *The Eternal Sunshine of the Spotless Mind* (2004) of *Memento* (2000) op

het gebied van chronologie en verhaallijnen.

Wij zijn van mening dat deze opdrachten (en deze films) zowel bij Engels als bij Nederlands literatuuronderwijs gebruikt kunnen worden: het draait hier om het uiteindelijke doel dat je voor ogen hebt. Dat blijft leerlingen verder helpen in hun literaire ontwikkeling. De film is hier het middel.

Film hoort in het literair curriculum

Kwakernaak stelde het in 2009 al: literatuur was ooit vooral een mondelinge aangelegenheid, werd daarna vooral schriftelijk en lijkt nu langzaam maar zeker ook audiovisuele vormen aan te nemen. De maatschappij verandert snel, leerlingen misschien nog wel sneller. Het onderwijs moet hier op inspelen, zo ook het literatuuronderwijs. Sommige films vertonen veel kenmerken die overeenkomen met een literaire roman. Een groot deel van de leerlingen lijkt film kijken te waarderen. Waarom hier dan geen gebruik van maken? Films kunnen een essentiële rol gaan spelen in de literaire ontwikkeling van leerlingen, als ze een substantiële deel gaan uitmaken van het literaire curriculum.

Het stug vasthouden aan de traditionele papieren vorm van literatuur lijkt ervoor te zorgen dat leerlingen het plezier en enthousiasme voor literatuuronderwijs aan het verliezen zijn. Wij zeggen in geen enkel opzicht dat boeken moeten verdwijnen of dat lezen uit de tijd is. Het gaat er voor ons om dat literatuur in een bredere context geplaatst moet worden. Alle literaire vormen kunnen gebruikt worden om een leerling ‘literair’ te ontwikkelen, zo ook de film. Een pluriforme benadering van wat tot het literaire curriculum gerekend kan worden, zorgt voor een vruchtbare bodem die dichterbij de belevingswereld van de leerling komt te liggen.

Evolutie is iets natuurlijk, maar verloopt soms te langzaam. Binnen literatuuronderwijs is dit zeker het geval. Verandering hoeft niet altijd gepaard te gaan met vervanging, maar kan zich ook richten op het uitbreiden van wat al is, zoals bij evolutie het geval is. De toetreding van films tot het literair curriculum kan zo een eerste stap zijn in de (r)evolutie van het huidige literatuuronderwijs. ■

LITERATUUR

Kwakernaak, E. (2009). *Didactiek van het vreemdetalenonderwijs*. Bussum: Coutinho.